

FORUM FOR
REASONABLE POLICIES

INSTITUTE OF
SOCIAL
SCIENCES AND
HUMANITIES
SKOPJE

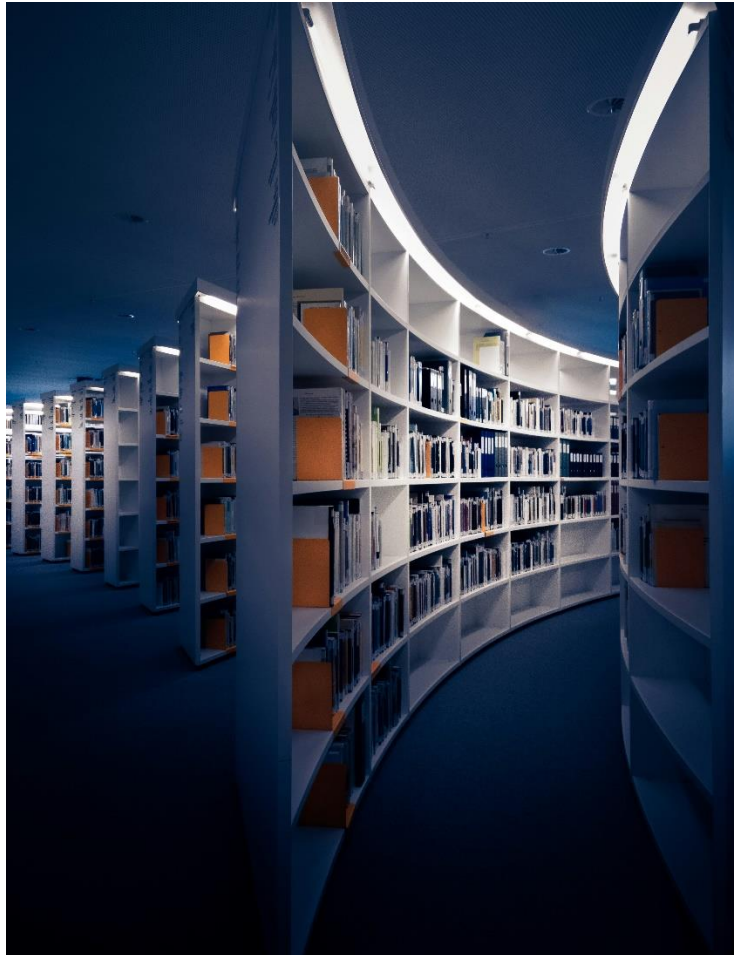

INSTITUTE FOR MEDIA AND DEMOCRACY

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

КУС документ за идејата на Акцијата „Застапување за инклузивен развој“ или зошто е важно граѓанското општество, пошироката јавност и институциите да се посветат на доследна примена на Болоњскиот процес

Произведено од експертите на Научно-наставниот совет на Институтот за општествени и хуманистички науки – Скопје

април 2024

1. Принципите на Болоњскиот процес и зошто е важно да ги разбира пошироката јавност а особено граѓанското општество

Болоњскиот процес отпочнува со познатата Лисабонска конвенција (1997) чија основна идеја е поголема проточност во образовниот сектор или поголема академска подвижност (мобилност) и отвореност меѓу земјите кои врз база на конвенцијата ја конституираа Европската високообразовна област или ЕНЕА (European Higher Education Area), како што ќе реферираме на неа овде. Бројните иновации и надградувања на таа конвенција, првенствено во облик на коменикеа на министерските средби и задолженија за “BFUG” (Bologna Follow-up Groups, кои се поделени според три подтеми меѓу кои признавања на квалификации). Иако во изминатите децении, особено преку инструментот „Еразмус+ програма“, имплементацијата на Болоњскиот процес значеше многу нешта – како реструктурирање на форматот од 4+1 кон 3+2 години на студии, дефинирање на кредитот според ЕКТС (европскиот кредит трансфер систем), и сл. – сепак нејзиниот темел е мобилноста, проточноста, лесната компатибилност и безмалку автоматската постапка на признавање квалификации и кредити помеѓу земјите членки на Процесот. Секако, целта наречена „автоматско признавање“ беше децениски процес, и автоматизацијата во полна смисла, како што гледаме денес, зависи и од технологијата. Најновото коменикеа на Министерскиот совет (Рим, 2020) наложува „блокчејн“ дигитална и потполна автоматизација на процесот на признавање до 2025.

Зошто е важна проточноста, мобилноста и отвореноста во признавањето на квалификациите (дипломите) во високообразовната област на Европа? Бидејќи од неа зависи економскиот раст на Унијата и воопшто на континентот како сè пообединета економска област. Со други зборови, Кластерот 3 на новата методологија на реформи за потребите на ЕУ пристапување е само кулминација на идеја, која е вградена во темелниот документ на Болоњскиот процес. Ова исто така покажува дека новата идеја на ЕУ, според која технолошкиот развој и економијата базирана на знаење и „геополитичка острица“ на Европа (Урсула фон дер Лајен)¹², претпоставува научна предност на Европа и со тоа важност на високообразовниот сектор и науката. Северна Македонија, според нашата моментална оценка на политиките на државата, се чини дека го запоставува високото образование на сметка на VET – и како да не постои свест дека моменталните ЕУ политики очекуваат од сите ЕНЕА земји т.н. “upskilling” на средното образование со „VET наставни алатки“ обезбедени од страна на високообразовните и научни установи (во случај на западните земји, ова се најчесто “research universities” односно истражувачки универзитети).

Заради приклучувањето кон европскиот обединет дигитален пазар (кој е главната економска сцена, и ја претпоставува и во себе вклучува и сцената на физичкото производство и индустрии), Болоњскиот процес треба да е доследно применет, а високото образование, особено она кое се концентрира на истражувањата како

¹ Говор: Обраќање на претседателката вон дер Лајен за состојбата на Унијата [Speech: State of the Union Address by President von der Leyen] (Брисел: 13 септември, 2023), достапно на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_23_4426, пристапено на 5 февруари 2024.

² Соопштение до медиумите, ЕУ конкурентност до 2030: гледајќи напред на 30 годишнината на единствениот пазар [Press Release: EU competitiveness beyond 2030: looking ahead at the occasion of the 30th anniversary of the Single Market] (Брисел: 16 март, 2023), достапно на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1668, пристапено на: 15 февруари 2024.

дел од наставниот процес, мора да биде центар на реформските обиди на државата. Кластер 3 значи економски развој тесно врзан со образование, наука, култура, дигитализација и медиуми и комуникација – овој кластер го гарантира просперитетот на земјата. Затоа, Болоњскиот процес не е тесно специјалистичко прашање туку тема релевантна за целата јавност. Затоа, наместо на фасадата и симулацијата не имплементација, ние ќе се фокусираме на две клучни теми: колку политиките на признавање впишани во законите и подзаконските акти овозможуваат проодност и колку секторот образование ги гради своите политики интерсекторски односно во комуникација со секторите економија, финансии како и екологија и комуникации. Последниве две се спомнати бидејќи новата методологија и новиот концепт на економски раст преку научна иновација подразбира дека сите овие процеси треба да се дигитализирани и фокусирани на борба против климатските промени, при што дигитализацијата се смета за една од клучните алатки на зелените политики.

2. Интерсекторската димензија во јавната администрација во релевантните сектори, особено образование, наука и економија: отворање на прашањето за капацитетите за полиси анализа и планирање, и со тоа примената на Кластер 3

Интерсекторско поврзување на образование/наука/економија како што бара самиот Кластер 3- ова е поврзано со геополитичката цел на Европа за глобална компетитивност во економијата базирана на иновација. Овде, инсистираме да се земе в обѕир ERA 2030 за да стане појасно дека вокациското образование веќе не се сведува само на гола мануелна работа туку на иновациски придвижена економија, за што е потребна преобразба и интернационализација на високото образование (со силна промоција на високите стручни школи и развој на истражувачки центри кои се компетитивни). Многу е важно да се запомне дека денес веќе не се мисли на иновација без обмислување на општествените процеси, без термини на дигитална демократија и затоа интердисциплинарноста, и тоа длабока, меѓу општествено -хуманистичките науки и СТЕМ науките е итно нужна. Едноставно, препознавањето на линкот *образование и економски развој* е итно потребно. Треба секторски поврзани – *interlocked* – реформи, промени на политики во закон за високо образование (скратено ЗВО), наука, закони релевантни за економски развој, претприемништво, дигитализација – карта на полиси реформи која потоа ќе се примени на закони и ќе се постават логични механизми на поврзаност меѓу нив.

Понатаму, наводниот „реализам“ што некои креатори на политики – институциите, но и експерти и граѓански организации кои учествуваат во процесите – на вокациско образование го применуваат се сведува на обуки за физичка работа, во ера кога и најфизичката работа веќе не е само физичка. Исто така Министерството за образование и наука и Владата се фокусираат па и фиксираат на разбирање на вокациското образование кое го промовираат разбрано за потребите на 20 век: веќе ни „обичните мајстори“ не можат да работат без владеење со технологии, а, од друга страна, ВЕТ образованието мора да се крене на ниво каде елементи од високото може и треба да се вградат во него. Тие се т.н микро-сертификати, вградени мобилности и слично кои ги предлага Коменикето од Рим од средбата на министрите посветена на напредокот на Болоњскиот процес.

Треба да се има на ум дека ЕУ сака да фатиме приклучок со новиот тип геополитички мотивирана визија на економија, базирана на технолошки натпревар. И покрај потребата од физички работници (со надградени вештини), според бројни релевантни студии (на пример, на Светска банка), новите „фабрички работници“, во најмасовна смисла, во денешниот европски контекст се/ќе бидат „програмерите“ (во смисла на coders, а не иноватори на програми). Нашиот пазар ова го препознава, ИТ секторот расте сам од себе а луѓето стекнуваат

знаење на „академии“ (едногодишни курсеви) како Брејнстер (кој во меѓувреме порасна и во ВО установа), без МОН и Владата да имаат визија и увид за овој процес и како да го поврзат со планирањето политики за Кластер 3 и високото образование и наука посебно; за ова може да имаме високи стручни школи кои даваат поголема подготвеност и овозможуваат иновативна острица во овој дел на работната сила. На „четам хаус“ тип на средба во јуни 2023, организирана од Бергруен Институт-Европа во Венеција, разговаравме со еден од советниците на Урсула фон дер Лајен на оваа тема, и дознавме дека ова не е само теорија туку и пракса и предмет на конкретно планирање политики според кои производството – тоа е новиот „физички работник“ – на чипови како и масовното кодирање (компјутерско програмирање) е новата „евтина работна сила“. Во истата прилика, дознавме дека ова производство се сели од Глобалниот југ/Азија назад во Европа, и тоа во новите земји членки и како и земјите кандидати. Со други зборови, дури и вокациското образование на пониско ниво од стручна школа треба да се рedefинира и да се направи врска со високото и науката поврзувајќи ги со визија за економски раст базиран на иновација. Повторно, овде е потребна полиси визија со интерсекторска анализа – Законот, меѓусекторски, само би ја следел таа визија.

3. Високото образование како двигател на процесите поврзани со Кластер 3

Високото образование во земјава е постојано запоставувано и не се препознава неговата клучна улога во поглед на прашањата на економскиот развој и севкупниот Кластер 3 на реформи, каде напредното образование, иновација и економија се врзуваат во природна целина. Дури и VET образованието мора да направи врска со високото образование и по пат на модули кои го врзуваат средното и високото дури и „пониско квалификуваната“ работна сила да се подготвува за т.н. обединет европски дигитален пазар. Сметаме дека законот, правилниците, политиките во земјава не го препознаваат овој момент во европското редефинирање на иновацијата и економијата како „геополитичко“ оружје, ниту пак го препознаваат и читаат, разбираат фактот дека вакво „престројување“ се очекува и од Западен Балкан – ако сака да не остане економски изолиран. Целта ни е во овој процес да ги вклучиме претставниците на институциите кои се искусни, со прогресивен поглед и со кои делиме вредности – со што ќе направиме Форум на соработка, кајшто мониторираните (институциите) се и монитори на промените, но и обратно – каде ГО и академската сцена ги тестира своите визии за промени на политиките.

Кластер 3 е насловен „Компетитивност и инклузивен развој“ и е сочинет од овие области (и поглавја кои се легислатива, а политиките не се осмислуваат според поглавја, изолирано, ами интерсекторски): образование, култура, иновации и наука, економија, информатичко општество и медиуми, монетарни политики (па дури и царински политики) оти ги понижува една клучна вредност – мобилност и флексибилност, како аспект на мобилноста и основа на растот. Прашањето е зошто е сево ова една целина и сметаме дека ова прашање на некој начин го одговоривме погоре. Ние, може да придонесеме за реформи кои ќе го направат нашето високо образование и неговите меѓународно компетитивни и иновациски капацитети поотворени кон Европа и светот, помобилни и физички и дигитално. Ова едновременно значи и креирање услови за послободна и отворена економија, особено овозможувачка клима за малите и средни претпријатија и привлекување и физички и дигитални претприемачки иницијативи од Запад (на Европа првенствено) тука. Напредната иновација е сега двигател на секаков развој, а таа се базира на комплетна интердисциплинарност според Новата

европска ера (New European Research Area или New ERA), па така едното (високообразовното и научното) и другото (економскиот раст) сочинуваат целина.

4. Мониторирање на институциите како нивно себе-мониторирање: соработка за кревање на капацитетите на институциите за креирање полиси визија (наместо постојано менување закони)

Институциите би требало да се запознаени со интерсекторската димензија на новата методологија и ги добија своите патокази веќе минатата година. Предизвикот е да се оспособи јавната администрација да мисли интесекторски и во термини на градење политики, а не само пишување и ревидирање закони, не само користење на законите како единствената подлога за креирање политика на добро управување (наместо креирање уредби, насоки, и сл.). СИГМА извештајот за Македонија од 2022 година го потврдува ова – нашата јавна администрација има најнизок капацитет во Западен Балкан да мисли во термини на политики (додека прилагодувањето до Acquis-то е солидно), а тоа е еден вид способност за управување (па дури и менаџирање). Тука е најголемиот предизвик. Во овој проект ние креираме форум на напредни креатори на политики од редот на високорангираната јавна администрација, истомисленици од медиумската и економската сфера, и сметаме дека со ова ќе постигнеме подигнување на јавната свест и ќе ѝ помогнеме на јавната администрација да планира интерсекторски – ние мониторирањето го разбираме како процес на соработка со институциите а не сензационалистички атак.

5. Каде е Република Северна Македонија со имплементацијата на Болоњскиот процес?

Веруваме дека ситуацијата наследена од 2014, не е вистински променета со законот од 2018 кој само дополнително контролира делови кои спаѓаат во академската автономија или директно ја загрозува вредноста – мобилноста. Исто така, надзорот на министерството, редовните ре-акредитации на секоја програма и одново добивањето дозволи според програма е степен на „централизација“ на секторот (или контрола на министерствата) што е во директна контрадикција со Париското коменике од 2018 како и Извештајот за имплементација на Болоња од 2018 година.

Имаме на сила закон кој е во контрадикција со EGS (European Guidelines and Standards), кои се алатка на Болоња заедно со Еразмус прирачникот за признавање кредити и квалификации, и не само што е во контрадикција туку ги крши сите акти на Болоњскиот процес кон кои имаме обврска како држава. Извештајот за имплементација од 2018 година покажува дека само Северна Македонија и Албанија имаат толкав степен на централизација на признавањето квалификации што заедно со некои пост-советски републики се под капата на министерствата/централната власт. Извештајот за 2020 нема никакви податоци за Северна Македонија: никој ништо не известил, обрасците за податоци за земјата се внесени и оставени празни - никој не ги пополнил. Очигледно е дека моменталниот министер е неспособен да го води овој сектор (на целиот одлив на мозоци, сега воведува политики кои се во спротивност и со Болоња и само дополнително ќе го намалат бројот на студенти на нашите универзитети). Не дека другите биле многу поспособни, но, сепак, ситуацијата била поподнослива. И целата Влада потфрла бидејќи во нивната Стратегија за образованието 2021-2025 ниту се поклопуваат со периодот на Еразмус 2021-2027, ниту го спомнуваат Еразмус. Европската образовна област –

секторот каде се имплементира Болоња – за своја главна алатка ги има Еразмус+ програмите, едноставно Болоња без Еразмус – нема, а нашата влада одлучила дека не е важна, барем така се чини (најверојатно станува збор за незнаење и дека не ја ни препознаваат како алатка за имплементација на Болоња туку како грант-шема).

6. Како да се допре до широка јавност и како да се направи оваа иницијатива разбирлива за обичниот човек?

Акцијата си ја задава задачата да мобилизира делови од информираниот јавност, со цел постојано да ја шири дискусијата допирајќи до Форумот кој го формираме, постепено ќе градиме мрежа на истомисленици и дури и ќе инаугурираме неформална алијанса/мрежа на креатори на политики, медиумски сојузници, студентски организации, бизнис заедница и граѓански и академски сектор. Таа ќе има за цел да врши постојано влијание врз јавниот дискурс како и директно застапување, независно од тоа кој од која партија е – секој сојузник на ниво на споделена визија за градење политики е добредојден. На овој начин придонесуваме и кон намалување на општествената поларизација предизвикана од меѓупартиски тензии. И јавноста треба да се запознае со тоа што е интерсекторска политика, и да го поддржи нашето застапување за неа во Кластерот за инклузивен раст (или Кластер 3). Имено, секој обичен човек ја чувствува на свој грб неефикасноста на системот кога нема соработка и заедничко планирање меѓу секторите. Затоа треба да доловиме дека ова е нешто обично, здраворазумско и дека нема ништо „академско“ во застапувањето интерсекторско планирање на политики. Тоа можеме да го направиме појасно со тоа што на јавноста ќе ѝ објасниме и побараме да ни се приклучи во застапувањето на политиките веќе објаснети погоре.

Во моментот невработеноста е малку под 13%. Пазарот на трудот, дури и во својот најфизички аспект, во денешно време бара способности кои не се само мануелни – идејата дека ќе обучуваме молери, наместо кодери е погрешна. Оваа грешка дури и самата од себе, природно се коригира: голем број млади одлучија да се запишат на неформални школи за програмирање кои им носат одлична работа на далечина, во странство (од овде, а сепак онлајн вработени некаде во странска фирма). Капацитет и потреба за високо образование има бидејќи одливот на мозоци – студенти во странство – е како никогаш досега запаметен во пораст. Отежнувањето пристап до нашите универзитети само ќе го забрза одлевањето кон универзитетите на Европската високообразовна област, првенствено во Словенија, и никого нема со сила да го натера да стане физички работник (доколку тоа е визијата на МОН со нивниот т.н. академски – приемен – испит).

Во ера на истражувачки ориентирани универзитети во Европа, со која фаќаат приклучок и нашите најблиски соседи, ние тонеме на сите листи на рангирање, а „иновацијата“ не е ни оддалеку нешто што може да се трка на светскиот (првенствено европски) пазар. Фондот за иновации и технолошки развој откако бидна отворен финансираше сè освен иновативност која може да се трка на меѓународен пазар. МОН и неговите фондови за наука, кои треба значајно да пораснат, треба да им се достапни на сите институти и истражувачки организации независно од тоа дали се државни или приватни – сè додека нивната работа му служи на јавното добро, а нивниот придонес е оценет како корисен за општеството, институционалното финансирање за овие установи мора да постои. На пример, Виенскиот економски институт или Институтот за хуманистички истражувања – Виена се приватни непрофитни установи, но нивните фондови во најголем дел се обезбедени од австриската држава бидејќи е оценето дека значајно придонесуваат за науката и квалитетната визија на политики на

институциите и компаниите, како и граѓанскиот сектор во австриското општество. Ова е само еден пример, од една земја.

Би сакале да нагласиме, дека според „Новата ЕРА“ (New ERA [New European Research Area]) ова правило важи за сите земји членки на Европската истражувачка област од која е дел и Северна Македонија. Вакво финансирање треба да се овозможи и за заеднички претприемачки иницијативи на: ВОУ (високообразовните установи), институтите, истражувачките организации, Академијата на науки и уметности и стартапи и други иновациони претприемачки компании. Наместо да се толкува како иновација печатење весници со машините од ера на Гутенберг, како МОН така и ФИТР треба да стане финансиска поткрепа за иновациони бизнис кој придонесува за заострување на т.н. конкуритивна пазарна острца на Европа, како што ја нарекува Претседателката на Европската Унија.

ЗАКЛУЧОЦИ со вградени препораки

- Институциите на Северна Македонија не го применуваат интерсекторскиот приод и со тоа високото образование не се планира во термини на Кластер 3, по пат на воспоставување инхерентни врски меѓу економијата (како иновација, од агрикултурна до информатичко-технолошка) и науката која е предуслов за ваква конкуритивност.
- Институциите не препознаваат дека и вокациското образование е поврзано со високото доколку Западен Балкан и нашата земја фаќаат приклучок со Европската агенда на техно-економски развој разбран како „геополитичка острца“ (Урсула фон дер Лајен)
- Врската со економијата, потребно е да разберат институциите, е за потребите на креирање конкуритивни производи а не креирање физичка работна сила за ерата на аналогното доба (и најбазичната физичка работа во Европа бара upskilling кој се добива со микросертификати кои го поврзуваат високото со средното образование, а впрочем новите „фабрички работници“ се кодерите).
- Во Северна Македонија има голем број на „работници на далечина“ чија работа е онлајн и кои се вработени во странски компании. Со оглед на ова, државата треба да си го постави прашањето за поврзувањето на технолошката индустрија што расте со високото образование кое може да овозможи платформа за конкуритивна стартап индустрија.
- Мобилноста е сржта на ЕКТС, Европската високообразовна област и Болоњскиот процес, целина на над-национални акти кои ја обврзуваат земјата на доследна примена. Мобилноста е централна вредност на Кластер 1 (ги прави институциите подемократски) но исто така е сржта и срцевината на Кластер 3. Нашата анализа покажува дека ЗВО од 2018, кој централизира и обврзува на реакредитација на секоја програма ex nihilo на секои пет години, што во речиси сите ЕНЕА области е тест период, 1) оневозможува долгорочно и стратешко планирање и инхерентно ја оневозможува мобилноста (заеднички акредитации и сл.; кој централизира (ги става одлуките под директна ингеренција на Министерот) во делот на признавањето квалификации 2) ги инхибира ВОУ и го дерогира секој Болоњски акт кој го потпишала државата со тоа што им оневозможува на ВОУ самите да признаваат квалификации како што е низ цела Европа (освен нашата земја и неколку кафкијански републики, според Извештајот за примена на Болоњскиот процес од 2018); 3) обврска на државата е преку закон

да им овозможи на ВОУ да признаваат квалификации за цели на понатамошно образование а тој процес сè повеќе да се автоматизира како што налага Извештајот за примена на Болоњскиот процес од 2020 и Коменикето на Министрите од Рим. 4) Да се запре и преиспита иницијативата за автоматско признавање квалификации во Западниот Балкан (ЗБ), од две причини: автоматското признавање е обврска за цела ЕНЕА и е непотребно фаворизирање на ЗБ, особено што ЗБ е најкорумпиран во делот на нелегално доделување и фалсификување дипломи – според тоа, ова е последната а не првата област од Европа каде треба да се автоматизира признавањето. 5) Признавањето мора да е максимално дигитализирано/дигитално проверливо за да се избегнат коруптивни постапки и масовни фалсификати за кои веќе собираме теренски докази (од емпириски истражувачки процес кој е во тек, наменет за поголема и сеопфатна анализа на измени во политиките кои може да се постигнат по пат на измени во постојниот ЗВО).

Содржината на овој документ е единствена одговорност на авторите - експерти на Научно-наставниот совет на Институтот за општествени и хуманистички науки – Скопје и на ниту еден начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на владата на Швајцарија, Цивика мобилитас, или организациите што ја спроведуваат.